
NA MARGINI NJEGOŠEVIH JUBILEJA

Marko Špadijer

This essay gives an overview of the celebrations of Njegoš's jubilees, from the 100th to the 200th anniversary and of different controversies regarding Njegoš's works and the construction of the Mausoleum. In the critical analysis of present celebration the jubilee we are referring to the attitude towards Njegoš as the European promotion of the Montenegrin culture.

Proslave jubileja neke ličnosti iz nacionalne istorije ne organizuju se samo radi održavanja memorije i poštovanja potomaka prema precima, već da bi se, koristeći značaj i veličinu slavljenika, emitovale poruke aktuelnog sadržaja. Ili kako kaže T. Kuljić „Organizovano sjećanje je stalno ponovno tumačenje sadašnjosti u terminima prošlosti, da bi se odlučivalo o budućnosti“.

Moderna crnogorska državnost i kultura počinju Njegošem. On je suzbio samovolju plemena i ustanovio državne institucije, započeo obrazovanje (otvorio škole), štamparstvo (nabavio prvu štampariju poslije Crnojevića), izdavaštvo (štampano nekoliko knjiga), medije (časopis *Grlica*), bibliotekarstvo (dopunio biblioteku Petra I) i time udario temelje kulturnim ustanovama. Međutim, Njegoš je najviše cijenjen kao pjesnik, koji je u svojem književnom djelu sintetizovao narodnu misao i moral, a crnogorsku slobodarsku praksu uzdigao do nacionalnog ideala.

„Njegoš je u narodnom epu otkrio njegovu antičku misaonu dimenziju, kao Homer u grčkom” (Pavle Mijović) a jedan je „brojno skučen narod donio čovečanstvu divno medno-gorki plod opšteljudskog saznanja, tragično zanosne vidljivosti, usmerene u tokove vremena, i unutra i unapred“ (Veljko Petrović).

Njegoš kao kult

Njegoš u Crnoj Gori živi kao neupitan kult i najviša mjera pjesništva i mudrosti. Njegovi se stihovi uče napamet, recituju i koriste u razgovoru. Njegošem su se zorili crnogorski iseljenici po Americi, Argentini i Australiji, crnogorski studenti, komunisti, španski borci, kolonisti po Vojvodini i drugim krajevima Jugoslavije, četnici i partizani... U dalekom svijetu, sa Njegošem na polici za knjige osjećali su se u domovini. Čak su ostavljali amanet da ih sahrane sa *Gorskim vijencem*.

Obilježja poštovanja za Njegoša rasuta po svijetu predstavljaju znakove crnogorskog identiteta. U Crnoj Gori i širom nekadašnje Jugoslavije i svijeta bilo je veoma mnogo biblioteka, čitaonica, škola, gradskih ulica, trgova, kulturnih društava, klubova, čak i zemljoradničkih zadruga koji su nosile Njegoševo ime. U čitankama i drugim školskim knjigama bezbroj puta su objavljeni Njegoševi stihovi i reprodukovani njegovi portreti. Mnogo puta su štampana Njegoševa djela u originalu i prevodu, postavljeni spomenici, igrane pozorišne predstave *Gorskog vijenca* i *Šćepana malog* i snimani filmovi...

Crnogorci se, bez obzira đe žive, kakvog su obrazovanja i kako se nacionalno iskazuju, odnose prema Njegošu sa idolopoklonstvom i čini im se da nikada nije dovoljno poštovanja drugih prema njegovom djelu. Intimizacija sa Njegošem ponekad poprima karikaturalne forme, jer ga mnogi drže za seoski komun na koji polažu pravo i koriste kako im drago.

Nakupila se obimna literatura o Njegošu i ona će se poslije ovog jubileja enormno povećati. Cjelovita bibliografija o

Njegošu daće jasniju sliku o frekventnosti i teritorijalnoj rasprostranjenosti izdanja i prisustva teme Njegoš u naučnoj i publicističkoj produkciji kod nas i u svijetu.

Postoji i veliki broj temeljnih knjiga i studija koje se bave raznim aspektima Njegoševa djela, kao i dosta „objašnjavačkog tereta“ i učenosti u pokušaju da se šematskim metodama dosegne Njegoševa „iskra tajinstvena“. Tema Njegoš je stalno prisutna u crnogorskim medijima. (Primjera radi, bibliografija Njegoš u crnogorskoj periodici 1967- 2004, koju je izdala Matica crnogorska, sadrži 5.314 jedinica).

Kao državnik i vjerski poglavar on je imao odgovornost da sačuva svoj narod od gladi i bolesti, da ih nauči zakonu i pismenosti i da učvrsti državu. Njegoš nije mistik, niti hrišćanski mučenik. U osami faustovskog kabineta Biljarde on je izgarao u dramu stvaralačke raspolućenosti i kolektivni narodni duh, mudrost i iskustvo kao i svoje vizije pretvarao u alhemiju riječi. Njegova poetika ne počiva na mediteranskoj težnji za harmonijom, jer su polovi drame suviše udaljeni, pa je Pustinjak cetinjski stvorio sopstvenu kosmogoniju i originalnu poetsku strukturu. Njegoševa poezija ne prestaje da zadivljuje čitaoce ni poslije više od stopedeset godina.

Da li je Njegoševa literatura sveta knjiga koja sadrži odgovore na sva pitanja ili pjesnički izraz jednog klasičnog svijeta? Kao i u svakoj velikoj poeziji, svedremeno u njoj se opire jednostranoj interpretaciji, a pojavno pruža mogućnost zloupotrebe. Dileme čovjeka i naroda slobodnog kao Bog i slabog kao slamka, mogu se čitati kao jeftin folklor ili vječita drama, zavisno da li to radi prostak ili uman čovjek.

Njegoš je odavno ušao u predanje, pamćenje i školsku lektiru pa se često njegov stvaralački individualizam zamjenjuje kolektivizmom, kao nešto „iz glave cijela naroda“. Rade Konstantinović lucidno primjećuje da se Njegoš lomi „između apsolutne poezije i apsolutnog saznanja“.

Pjesnička slava van Crne Gore

Čitav jedan vijek od rođenja i pola vijeka od smrti Njegoševo djelo je sticalo slavu van granica Crne Gore. *Gorski vijenac* je do 1913, kada je prvi put štampan na Cetinju, imao dvadeset izdanja. Objavljen šest puta u Beogradu, pet puta u Novom Sadu, a šest puta u Austrougarskoj.

Jovan Skerlić je napisao: „taj najbolji spev srpske književnosti u isti mah je i najpopularnija, najviše izdavana i najčitanija srpska knjiga“.

U 19. vijeku dosta je pisano o Njegošu, a vrijednost njegove poezije je brzo zapažena. Vuk Karadžić je u pismu Mušickom pomenuo Njegošev poetski talenat. Đovani Franceski je još 1847. pisao pohvalno o Njegošu. Stanko Vraz, pjesnik i sekretar Matice Jugoslavjanske, je zapazio genijalnost Njegoša „ni jedan srpski list ili časopis nije ništa spomenuo za prekrasne pjesni „Luča mikrokozma“ i „Vijenac gorski“, za pjesni narešene silom dubokosti i velikih misli, za pjesni pravog vrućeg nadahnuća. Za pjesni kakvih nema svakolika poezija naša“. Stefan Mitrov Ljubiša je 1852. pisao o Njegošu „Njegovi umni proizvodi osvjetljavaju mladu našu književnost i bez ikakvog laskanja mogu se klasični zvati, jer su u narodnom duhu pisani, jezik je čisto narodni. *Gorski vijenac* jeste bez dvojbe jedino dramatično djelo jugoslovenski savršeno... u *Luči mikrokozmi* Petar je pokazao dubokost misli, bistrinu razuma i nedokučimu vlastitost narodnog jezika“. Ljubiša je 1868. u Zadru *Gorski vijenac* „prenio s ćirilice na latinicu s tumačenjem“. Jovan Ristić (Berlin, 1852) pisao je da „Više od svih srpskih pesnika stoji nedavno preminuli crnogorski vladika P. P. Njegoš, pravi poetski duh, koji je na glavi, pored vladarske krune nadenuo i pesničku“. Jovan Subotić, Matija Ban, Đorđe Maletić pišu panegirike o Njegošu, kasnije se

pojavljaju studije Stojana Novanovića, Milana Rešetara i Svetislava Vulovića.

Pojavilo se i više knjiga o Njegošu. Objavljena su djela Ljube Nenadovića, knjiga Milorada Medakovića (*Petar Petrović Njegoš poslednji vladajući vladika crnogorski*, N. Sad, 1882), Svetislava Vulovića (*Petar Petrović Njegoš – pesnik srpski*, 1877), Lazara Tomanovića (*Njegoš kao vladalac*, Cetinje, 1896). P. A. Lavrov je 1887. objavio monografiju *Petar II Petrović Njegoš vladika crnogorski i njegova književna djelatnost*, Moskva, a P. A. Rovinski u okviru svojih proučavanja istorije Crne Gore izdao *Petar II (Rade) Petrović Njegoš vladika črnogorski (1830-1851)*, S. Peterburg, 1889.

Niko S. Martinović konstatuje da je do pojave Rovinskog o Njegošu bilo „oko hiljadu bibliografskih jedinica“.

Njegoš i Crna Gora već žive u specifičnoj simbiozi. Spoljni odnos prema Njegošu umnogome se poklapa sa odnosom prema Crnoj Gori, a u Crnoj Gori prema nasljeđu i sopstvenom biću.

Kult Crne Gore održavali su romantični pjesnici Đura Jakšić, Zmaj, Branko Radičević, Laza Kostić, Kaćanski, dok su Vasa Pelagić, Jovan Pavlović i drugi srpski rodoljubi imali veliki uticaj u Crnoj Gori.

Njegoševo djelo propagirano je kao romantičarska verzija oslobodilačke borbe i “osvete Kosova” koja korenspondira sa Načertanijem, srpskim nacionalnim programom. Sve crnogorske kulturne, obrazovne i medijske ustanove vodili su i u srpskom duhu usmjeravali Srbi izvanjci, u skladu sa idejama Ujedinjene omladine srpske.

Slobodna knjaževina i kraljevima Crna Gora nije bila dorašla da iskoristi autentično duhovno, umjetničko i filozofsko nasljeđe Njegoša za utemeljenje crnogorske kulture. Dvor je bio zadovoljan što je jedan Petrović slavljjen kao srpski pjesnik jer su time dodatno legitimisane pretenzije na srpski presto, a domaći prostor ostavljen za pjesničku sujetu Gospodara.

Njegoš je prepušten narodnom sjećaju, spontanitetu i intimnom osjećaju. Srbija, koja se oslobađala ropstva, u romantičnom nacionalnom zanosu, prigrabila je Njegoševo djelo kao ohrabrenje za borbu, a djelom genijalnog stvaraoca zakitila ideje velike obnove davno izgubljenog carstva. Cetinjskim glavarima je godio kult Crne Gore kao borbenog pijemonta, pa je instrumentalizaciju Njegoša za velikosrpsku politiku, svesrdno podržavala. Već je bilo „presuđeno“ da je Njegoš srpski pjesnik. Zbog te politike, Crna Gora je izgubila državu i “istjerana” iz istorije, a od Podgoričke skupštine „nema Cnogoraca, samo Srbi“.

Između dva rata o Njegošu je dominirao stav Skerlića i Pavla Popovića profesora Visoke škole u Beogradu, koji je Njegoša uvrstio u *Pregled srpske književnosti*, a kao srpskog pjesnika su ga tretirali Anica Savić Rebac, Pero Slijepčević, Trufun Đukić, Ivo Andrić, Miloš Crnjanski i drugi.

Na žeravici prošlosti koja je bila zatrpana pepelom unitarizma i nacionalnog obezličjenja tinjala je crnogorska samosvijest. Crna Gora je u partizanskom ratu izborila pravo na postojanje kao članica federativne Jugoslavije „vratila“ doma svoga najvećeg pjesnika, koji je već bio poštovan jugoslovenski pisac.

Kulturni obrasci o Njegošu koje je stvorila beogradska istorijska i književna škola bili su i dalje dominantni. Svaki pokušaj revizije tog mišljenja dočekivan je kao separatizam i nenaučni stav.

Njegošev jubilej se u Crnoj Gori počeo slaviti 1913. godine na stogodišnjicu rođenja pjesnika. Jubileji su se obilježavali povodom okruglih godišnjica rođenja i smrti (1813. i 1851), izlaska kapitalnih djela (*Luča Mikrokozma*, 1845, *Gorski vijenac*, 1847. i *Šćepan Mali*, 1851). Posebno interesovanje za Njegoša ispoljilo se povodom izgradnje Kapele i Mauzoleja na Lovćenu.

Crna Gora slavi stogodišnjicu Njegoševa rođenja

Stota godišnjica Njegoševa rođenja proslavljena je širom Crne Gore raznim amaterskim priredbama, a u slovenskom svijetu uglavnom u Srbiji, Hrvatskoj i Češkoj.

Na Cetinju je proslava bila skromna s obizom na prilike koje su vladale poslije rata. Grad je dobio svečani izgled, a naročito na punktovima održavanja priredaba: varoš, crkva, Vladin dom i Zetski dom. Osvjetljeni su Lovćen, Orlov krš i Tablja. Delegacija Proslavnog odbora koju je predvodio brigadir Mitar Martinović, položila je vijenac na popravljenu Kapelicu na Lovćenu. Istraživač Luka Milunović je u *Matici* detaljno opisao proslavu ovog jubileja.

Dan proslave 3. novembar je počeo kanonadom topova sa Tablje, zatim defileom vojne muzike, opijelom u Manastiru i na kraju svečanom priredbom *Gorskog vijenca* u Zetskom domu.

Na svečanostima povodom jubileja govorili su: Kralj Nikola, mitropolit Mitrofan Ban, dr Lazo Tomanović, predsjednik Velikoga suda, dr Lujo Vojinović, Safedin beg Mahmutbegović „prvak naše drage muhamedanske braće iz Peći“ i Stana Čukić, u ime Crnogorki.

Kralj Nikola „kao kralj Crnogorski, kao Našljednik i sinovac velikog današnjeg slavljenika“, je održao govor u skladu sa svojim političkim ambicijama i prilikama koje su vladale u Crnoj Gori i okruženju. Naglasio je da je Vladika Rade „izletio iz grmena Njeguškog da srpski svijet potkrijepi u njegovim idealima i dužnosti za izvršenje velikog narodnog zadatka. U dušu mu je ulivao vjeru u uspjeh, sablju mu je oštrio, a pjesmom ga je zagrijevao“.

Priredbu je pripremio profesor Lazo Popović sa učiteljima iz raznih mjesta i đacima Bogoslovsko-učiteljske škole. Profesor Popović je izvršio određena skraćanja teksta *Gorskog vijenca*, a

neka izostavio kako je napisao u napomeni „zbog naših prisutnih muhamedanaca“. Poslije balkanskih ratova sa znatno proširene državne teritorije na proslavu su došle delegacije u kojima je bilo pripadnika muslimanske vjere.

Kralj Nikola je delegaciji književnog lista „Dan“ obećao podršku za izdavanje djela „starog strika“, nešto ih materijalno pomogao ali ih je uputio (urednika Nikolu Škerovića i druge) na stvaranje akcionarskog društva koje bi se bavilo finansijskim dijelom projekta. Od toga nije bilo ništa i za jubilej je izdat samo *Gorski vijenac*, kao spomenica. Povodom jubileja izdata je još jedna spomenica Dvorske knjižare „Njegoš“, koju je priredio Marko Dragović.

Poslije proslave Kralj Nikola je odlikovao crnogorskim ordenima srpske i hrvatske književnike „koji su u novije vrijeme pisali o Vladiци Radu, i svojim djelima doprinijeli da se književni rad Vladičin što bolje rasvijetli i njegovo ime što više proslavi“.

Kuriozitet ove proslave je demonstracija učenika srednjih škola na Cetinju protiv ministra Plamenca i direktora Gimnazije, zbog toga što nijesu mogli ući na svečanu predstavu u Zetskom domu.

Kapela Aleksandra Karađorđevića

Između dva rata nije bilo jubilarnih datuma, ali je 1925. godine održana svečanost povodom preseljenja mošti P. II P. Njegoša sa Cetinja u novoizgrađenu kapelu na vrhu Lovćena.

Stara kapelica je bila oštećena od granata Austro-ugarske vojske, pa je srušena i izgrađena nova. Na mermeru u Kapelici na Lovćenu „pesniku slobode Crne Gore“ je zlatnim slovima ispisana genealogija kralja Aleksandra Karađorđevića, a na sarkofag položen vijenac Kraljevske vlade sa natpisom „Neumrlom Njegošu, jugoslovenskom geniju“. Prenos kostiju Vladike Rada i otvaranje Kapele na Lovćenu poslužilo je učvršćivanju prestiža dinastije Karađorđević i kralja Aleksandra među Crnogorcima.

Dušan Vuksan je u Spomenici detaljno opisao tok proslave. Na Cetinje su stigle zvanice: patrijarh Dimitrije i šesnaest arhijereja srpske pravoslavne crkve, članovi Kraljevske Vlade, predstavnici Narodne skupštine, Državnog savjeta, vojske, akademija nauka iz Beograda i Zagreba, beogradskog, zagrebačkog i ljubljanskog univerziteta, Matice srpske, hrvatske i slovenačke, predstavnici mnogobrojnih opština iz Kraljevine... Episkop bački Irinej je 19. septembra služio večernju u Manastiru đe su prenesene kosti Vladičine u kovčeg, dar Kralja Aleksandra. Kraljevski par je došao preko Njeguša. Kralj je bio u uniformi gardijskog pukovnika, a kraljica u crnogorskoj robi. Prošli su kroz špalir vojske od Dvora do Manastira, ispod trijumfalne kapije na kojoj je pisao „Dobro nam došli, Cetinjani Vas željno očekuju“.

Kralj Aleksandar im je uzvratio u zdravici na Cetinju „Crnogorci, braćo moja... među vama sam ugledao svijet“. Patrijarh Dožić i zvaničnici iz Crne Gore utkrivali su se da se Kralju prikažu kao „Vaši odani Crnogorci“. Na svečanostima prenosa kostiju na Lovćen prisustvovalo je 15.000 Crnogoraca koji nijesu imali udjela u svečanostima, izuzev klicanja Kralju Aleksandru.

Marko Car, književnik i sekretar Srpske književne zadruge je nadahnuto govorio o Njegušu i izrazio želju „da naš troimeni narod s jednakom ljubavlju prigrlji i u svoju idealnu imovinu uvrsti dragocjene tekovine Njegoševa uma“. Ministar vjera Trifunović u govoru na Lovćenu je rekao da Njegoš bio „pjesnik najprije regionalni, pjesnik Crne Gore, da se vremenom u njemu poznao pjesnik cijelog našeg naroda“.

U telegramima Odboru za proslavu ređaju se ovakvi epiteti: neumrlji pjesnik, genije srpskog naroda, knez srpske književnosti, genije našeg naroda, pjesnik slobode, veliki slovenski pjesnik, veleum, dika Slovenstva, besmrtni pjesnik, veliki narodni sin, apostol jedinstva našeg naroda, božanstveni

pjesnik, pjesnik-prorok, genijalni tumač istorijske misije slavne Crne Gore....

Povodom ovog događaja su u Beogradu izdata Njegoševa sabrana djela u redakciji Milana Rešetara i nekoliko izdanja Njegoševih djela u raznim gradovima Kraljevine SHS. Naročito je bila agilna knjižara Sekulovića iz Herceg Novog.

Proslava Njegoša u doba SFRJ

Njegoš je u federativnoj Jugoslaviji prvi put slavljen kao crnogorski pjesnik i fundament crnogorske kulture. U vrijeme revolucionarnog zanosa, ova proslava je korišćena da se naglasi veličina narodnoslobodilačke borbe, promjene društvenog sistema i obnove crnogorske svijesti koja sada može slobodno baštiniti Njegoševo djelo.

Proslavu 100 godina „Gorskog vijenca“ u Crnoj Gori organizovao je, Državni odbor na čelu sa Blažom Jovanovićem, predsjednikom Vlade, u kome su još bili: Milovan Đilas, Božo Ljumović, Peko Dapčević, Miloš Rašović, Petar Komnenić, Jovan Četković, Radovan Zogović, Puniša Perović, Janko Donović, Milo Milunović, Petar Lubareda, Jovo Kapičić i Komnen Cerović. U raznim komisijama Odbora je učestvovao svako ko je imao ime u kulturi CG.

Centralna proslava je održana na Cetinju, a u svim sreskim mjestima Crne Gore održano je predavanje „Gorski vijenac i narodnooslobodilačka borba“. Njegoš je prikazan kao predstavnik umjetničkog socrealizma, inspirisan revolucijama. Blažo Jovanović je istakao da je „istraga poturica – uzor u NOB“, a Radovan Zogović da se Njegoš borio protiv turskog feudalizma, i da je Gorski vijenac „himna revolucionarnoj borbi“. Za njega je Njegoš prije svega crnogorski pisac i pripada istoriji crnogorske literature. Ivo Andrić je pisao da je Njegoš „pobornik bratstva i jedinstva“. Niko S. Martinović je napisao da je revolucionarni

potez „ukidanje gubernadurstva, kao izrazitog ostatka aristokracije, koju su njičili Mlečani, jeste prva šiba po feudalizmu“.

Đilas je bio glavni ideolog proslave. On je dekretom naredio Odjeljenju za agitaciju i propagandu da se izbjegavaju stihovi koji mogu vrijeđati Muslimane, da se čuvaju „vulgarne aktuelizacije“ i upozoravao da se neka Njegoševa djela (Luča) ne mogu koristiti za potrebe vladajuće ideologije.

Milo Milunović je za proslavu izradio umjetnički plakat (stijena, buktinja, natpis „udar nađe isku u kamenu“), a za dokumentarni film o Njegošu Avale filma, scenario je napiso Mihailo Lalić. Popravljen je Biljarda.

U Beogradu su objavljena Njegoševa Sabrana djela s komentarom Milana Rešetara, a u svim republičkim centrima štampan je *Gorski vijenac*. Predgovore su pisali i komentarisali djelo: V. Popović, M. Rupel, S. Nazečić, Ž. Boškov, R. Zogović, B. Koneski i drugi.

Njegoš će narednih godina biti obilato korišćen u obračunu sa IB-eom, čiji su pristaše tretirani kao narodni izdajnici.

Sto godina od Njegoševe smrti je 1951. godine svečano obilježeno na Cetinju. Njegošovo djelo se tretira kao dio crnogorskog kulturnog nasljeđa, a on kao jugoslovenski pisac. U adaptiranoj Biljardi, nekadašnjoj Njegoševoj rezidenciji, otvoren je memorijalni muzej.

Počela je izgradnja Ljetnje pozornice pod Orlovim Kršom. Ratko Đurović i Veljo Stojanović napravili su film o Njegošu.

Uz jubilej 150 godina Njegoševa rođenja 1963. godine ustanovljena je Njegoševa nagrada kao najviše jugoslavensko priznanje za književnost. Prvi dobitnik je Mihailo Lalić.

Crnogorska vlast je ukazivala da se treba čuvati nacionalističkih tumačenja i ne dozvoliti da Njegoš bude simbol srpskog, ali ni crnogorskog nacionalizma. Izdata su Cjelokupna djela P. II. Petrovića Njegoša i urađena postavka Njegoševog muzeja, Srpska akademija nauka je izdala Spomenica Njegošu

koju karakteriše tada dominantno mišljenje o Njegošu. Vasa Čubrilović piše da je Njegoš „poslednji i najveći pesnik crnogorskog patrijarhata i kulture plemenskog društva“, za koga je sukob Crne Gore i Turske „bio sukob od mitsko-istorijskog značaja, gde se sudaraju vere, civilizacije i društveni ideali crnogorskog plemenskog društva i turskog feudalnog društva i države“. Mihailo Lalić podsjeća da je Svetozar Marković napisao da je Njegoš „naš, upravo crnogorski pesnik“ pripadao poetima koji su bili „probuđeni deo naroda“. Dušan Nedeljković, naglašava da je Njegoš morao da vodi oslobodilačku borbu crnogorskih plemena „protiv dva carstva: osmalijskog i austrijskog... na još neutvrđenim granicama Crne Gore sa Ali-pašom Mostarskim, i Osman-pašom Skopljakom skadraskim, obojicom poturčenjaka“

Meštrovićev mauzolej na Lovćenu i oko njega

Od šezdesetih godina Njegoš je u žiži interesovanja javnosti uglavnom zbog polemike o izgradnji Mauzoleja. Srpska pravoslavna crkva i jedan broj akademika SANU vodi agresivnu kampanju protiv izgradnje Mauzoleja na Lovćenu. Odluka crnogorske Vlade da se, na mjestu postojeće kapele Karađorđevića, izgradi mauzolej Njegošu po zamisli Ivana Meštrovića dugo vremena nije mogla biti realizovana. Protivljenja izgradnji bilo je iz nacionalnih, političkih, estetskih i drugih razloga, čemu se 1965. pridružila i Komisija za reorganizaciju muzeja na Cetinju, koja je zasijedala u Beogradu. Opstrukcija je dolazila sa raznih strana i Skupština opštine Cetinje uzima na sebe ulogu predvodnika da se izgradi Mauzolej. U izgradnji Mauzoleja učestvovala su republike i pokrajine, a veliki broj građana Jugoslavije dobrovoljnim priložima u novcu. Književnici su napravili poklon biblioteku svojih djela Njegoševom muzeju na Cetinju, a umjetnici galeriju Umjetnici Jugoslavije Njegošu.

Duga i teška istorija izgradnje Mauzoleja je uglavnom poznata i naš časopis je o tome pisao. Ne treba smetnuti sa uma da je to vrijeme decentralizacije i donošenja Ustava koji će dati veća prava republikama i pokrajinama. U Savezu komunista vode se rasprave da li su Crnoj Gori potrebne najviše naučne, kulturne, obrazovne i medijske institucije, postoji li ili ne crnogorska kultura i nacija. Usvojena je Platforma o razvoju crnogorske kulture (1970), a partijski lider Veselin Đuranović izjavljuje da je Njegoš „prije svega crnogorski nacionalni pjesnik“. Partija je, istina, iz oportunistima i unitarističke prakse, i dalje često arbitrala između crnogorstva i srpstva u korist – jugoslovenstva.

U političkom smislu vodila se borba da li će se o Crnoj Gori donositi odluke u Beogradu ili Titogradu. Konačno je 1974. Veljko Milatović, glavni politički nosilac crnogorske suverenističke svijesti, otvorio Mauzolej na Lovćenu, što je simbolizovalo pobjedu i novo poglavlje u izgradnji moderne građanske Crne Gore.

Time nijesu učutkani, već dodatno motivisani pobornici koji strasno zastupaju svetosavsko-pravoslavni i srpski karakter Njegoša i Crne Gore.

Iz Beograda je počinjala svaka akcija svojatanja ili kompromitacije Crne Gore i to pretežno od Crnogoraca. Treba se prisjetiti pamfleta Glavnog odbora crnogorske emigracije u Srbiji protiv Kralja Nikole po kome je Petar I bio „šareni svetac“, a Njegoš „okoreli razbojnik u mantiji“, koji je svoju kopilad „podavio i bacio u nužnik cetinjskog manastira“, ili pisma intelektualaca rodnom iz Crne Gore aprila 1970. da treba sačuvati kapelu „koju je sagradio Njegoš“. Antimauzolejska histerija je reprizirana u vrijeme „Antibirokratske revolucije“. Konačno iz istih serklova formiran je Pokret protiv obnavljanja suverenosti države Crne Gore. Uvijek su te grupe imale podršku srpske vlasti i najreprezentativnijih srpskih kulturnih i načnih institucija i medija. Visok stepen adrenalina u odbrani srpskog karaktera

Crne Gore, njenog pijemontskog mjesta u istoriji srpskog naroda, održavaju Crnogorci koji demonstriraju svoju odanost Srbiji radi karijerističkih pretenzija. Razvijala se jedna posebna vrsta crnogorskog nacionalizma koja je deklarirala Crnogorce kao *de lux* Srbe, montenjarski elemenat, koji vodi „seljačku Srbiju“, daje joj smisao i hrabrost predodređen je da njome gospodari, od Karađorđa do Slobodana Miloševića.

Stalno osporavanje Njegoša kao crnogorskog pisca, negiranje postojanja crnogorske nacije i kulture od strane SPC i srpskih nacionalističkih krugova i odbrana nacionalnog identiteta dijela crnogorskih intelektualaca, trajalo je decenijama i dobijalo dramatičnije medijske i političke dimenzije prilikom rasprava o enciklopedijskim jedinicama, jeziku, etnogenezi, pravoslavnoj crkvi, pojave knjiga iz istorije i kulture... Borbu za crnogorsku samosvijest vodili su pojedinci i grupe intelektualaca koji su protiv sebe imali srpske naučne i kulturne institucije, njihove filijale u Crnoj Gori i stalnu etiketu separatizma i antisrpstva.

Krajem devedesetih pokazalo se da unitarizam, srpski nacionalizam i pravoslavni fundamentalizam dominiraju ne samo među Srbima, već i među Crnogorcima. U paklu rata i drama na jugoslovenskom prostoru na početku novog milenijuma, našao se i Njegoš. Jedna strana ga je zloupotrebljavala u vulgarnoj propagandi, davala ordenje sa njegovim imenom, a druga ga otpuživala za podrstrekavanje na mržnju i genocid, brisala njegovo ime sa škola, rušila njegove spomenike...

Poslije AB revolucije „brigu“ o srpskom Njegošu preuzeo je Amfilohije, koji je već 1992. legitimisao svoj profil i pravac duhovnog pregnuća „na tronu svetog Petra“, drugujući sa ratnim zločincima i dajući izjave da su Crnogorci komunistička kopljad, a „u istoriji nije nikada postojao crnogorski narod“. Nestala je i u krvi se raspala Jugoslavija. U ratnom i dramatičnom političkom dobu Crna Gora se prvo svrstala uz Srbiju. Novo

rukovodstvo i kulturne institucije iskazalo je punu odanost Srbiji i njenom lideru.

Njegoš je aktuelizovan i zloupotrebljavan na najvulgarniji način na mitinzima i ratnohušakačkom novinarstvu. „Pobjeda“ je izdala *Vapaj Lovćena* specijalni dodatak kao prolog rušenja Njegoševog mauzoleja, a Njegoševu nagradu su dobili pronon-sirani srpski nacionalisti. Za rukovodioca Mauzoleja postavljen je izbjeglica iz Sarajeva. Kasnije je Crna Gora poslala svojim putem. Urađeno je dosta dobrog, ali u vrhu države ne shvataju se opasnosti od centrifugalnih i asimilatorskih tendencija u kulturi po identitet i budućnost Crne Gore.

Dvjesto godina od rođenja Njegoša

Proslave jubileja Njegoša su uvijek predstavljale lakmusov papir stanja duha naše sredine. One su odražavale stepen samopoštovanja, svijest o identitetu, odnos prema tradiciji, državi, naciji, religiji, ne manje nego prema kulturi i pjesništvu. Tako je i sa proslavom dvijestote godišnjice rođenja Petra II Petrovića Njegoša.

U Crnoj Gori je već formirana temeljna infrastruktura za održavanje sjećanja na Njegoša. Rodna kuća na Njegušima, Njegošev muzej u Njegoševoj Biljardi i Njegošev Mauzolej na Lovćenu čine autentični memorijalni kompleks uređen prema muzeološkim pravilima. Njegoševa rodna kuća na Njegušima je objekat koji arhitekturom, unutrašnjim izgledom, etnografskim materijalom i postavkom pruža sliku imućnije crnogorske seoske kuće sa početka 19. vijeka. Ona je sačuvana kao ambijent Njegoševog djetinjstva i predstavlja uvod u biografsku priču o znamenitom crnogorskom vladici i pjesniku.

Njegošev muzej u Biljardi na Cetinju pruža uvid u ambijent njegova intimnog života, pjesničkog i državničkog rada i odmora... Izloženi su originalni rukopisi *Gorskog vijenca*,

Noći skuplje vijeka i *Bilježnice*, kao i bogata kolekcija dokumenata ličnog i državnog karaktera, Njegoševi portreti, odlikovanja, primjerci crnogorskog oružja, pribor za pisanje, biblioteka, metalna državna kasa, bilijar. Biljarda, Manastir i Ćipur čine kulturni prostor u kome je koncentrisana crnogorska sloboda, država i kultura od Crnojevića štamparije do Luče mikrokozma.

Četrdeset će godina od kako je Meštrovićev Mauzolej Njegošu na Lovćenu. Od cetinjske strane i od Ivanovih korita doima se kao prirodna kapa na gredi plećatog završetka Jezerskog vrha. Mauzolej je organski strastao sa planinom i odolio gromovima i kletvama.. Božanska grobnica sa zemnim ostacima i mermernim likom pjesnika, vladike i vladara Crne Gore, postala je uzvišen prostor za izražavanje pijeteta i mjesto hodočašća ljudi dobre volje. Na tom crnogorskom Olimpu posjetiocima se napune oči kamenog prostora i mora koje se spaja sa nebom i slavom pjesnika. Jedinstven susret sa silinom beskraja koji se pamti.

Objekte koji čuvaju memoriju na Njegoša u prvih devet mjeseci ove godine posjetilo je preko trideset hiljada ljudi. Valjda će se naći para, preduzimljivih ljudi da se taj resurs još bolje valorizuje za popularizaciju Njegoša.

Država Crna Gora brine o stanju ovih objekata i iz budžeta izdava sredstva za njihovo održavanje. Nekako uvijek prilikom proslave Njegoševih jubileja izvode se veliki radovi na nekom od njih, što govori o nedovoljnoj stalnoj brizi i maniru kampanje.

Bez solidne pripreme

Kampanje i improvizacije su obilježja i ovog vremena. Pripreme za svečanu proslavu dvijestote godišnjice rođenja Patra II Petrovića Njegoša trebalo je da traju bar nekoliko godina. Počasni odbor na čelu sa Predsjednikom Crne Gore osnovan je maja 2012. i nikada se nije sastao! Imenovan je

Koordinacioni odbor sa predsjednikom Vlade na čelu krajem 2012. koji se sastao u martu 2013. godine. Ovaj Odbor su sačinjavali nekoliko ministara i direktora etabliranih institucija, bez književnika, nješkoologa ili drugih ličnosti koje bi tome poslu pristajale. Odbor je radio po principu raspisivanja dopisa resornih ministara rukovodiocima institucija nauke, kulture i obrazovanja da „dostave do petka 28. februara 2013. godine“ programe koje „imaju namjeru da realizuju u svrhu obilježavanja jubileja“.

Ustanovljene su četiri manifestacije na nacionalnom nivou i to: Završetak radova na rekonstrukciji Mauzoleja na Lovćenu; Svečana sjednica Skupštine Crne Gore na Cetinju; Naučni skup „Savremeno tumačenje Njekoša“ u Beranama i Svečana akademija u Podgorici.

Službena Crna Gora je iskazala puno poštovanje prema djelu Njekoša i afirmišući opredjeljenje za evropske integracije, gledala na Njekoševo djelo kao dragocjen putokaz i inspiraciju na tom putu.

Njekoš se pokazao kao izuzetna tema za crnogorske političke retoričare. Lideri su održali pametne govore, ali ne za pamćenje. Premijer Milo Đukanović je dva puta istupao kao predsjednik Koordinacionog odbora. Njegov govor 19. oktobra na Lovćenu bio je patetičan, ali državnički („Njekoš i Lovćen su sinonimi vječnosti Crne Gore“), a 6. novembra na Svečanoj akademiji u Beranama, politički („Ne može neko sebe smatrati Njekoševim sljedbenikom, a istovremeno biti protivnik države kojom je Njekoš vladao“). Iz svečanog govora Filipa Vujanovića, Predsjednika Crne Gore u Podgorici 13. novembra, koji je djelovao kao nastup na simpozijumu, se moglo čuti da je Njekoš „planetarni velikan“ koji je „potvrdio i duhovno afirmisao genijalnost cara Konstantina“ i svojom misijom slobodarstva doprinio da se stvori južnoslovenska država. Ranko Krivokapić, Predsjednik Skupštine je iskoristio proslavu parlamentarizma 13. novembra

na Cetinju za svoju adaptaciju Njegoša na savremenost. U emotivnom govoru s pravom je ukazao na manipulacije Njegošem u posljednjem ratu. Za njega je Njegoš „jugoslovenski pjesnik slobode“ s kojom ne znaju šta će „Crnogorci, i crnogorski i srpski..“ (kako to predizborno zvuči).

Obilježavanje Njegoševe obljetnice odvijalo se u vrijeme krize i pred izbore u nekoliko opština. Sa scene nijesu sklanjane kulise političkog teatra. Službena Crna Gora pokazala je strast u organizovanju omaža Njegošu. Međutim, to je politička, a ne kulturna strast. Iza glorifikatorskih tirada o Njegošu i Crnoj Gori nije se dala videti strategija crnogorske kulturne politike za budućnost. Partijski lideri vladajuće koalicije govorili su nadahnuto o Njegošu, dok se opozicioni nijesu javnim istupima pokazali kako baštine Njegoša. Pročitao sam u novinama da je „dio delegacije“ Demokratskog fronta na dan rođenja Njegoša posjetila rodnu kuću na Njegušima, a njihova omladina položila cvijeće na Njegošev spomenik u Podgorici.

Proslava Njegoša ovoga puta je bila građanska po odjeći. Nijesam zapazio one paradere sa crnogorskom robom koji svaki javni događaj koriste da se slikaju, ali ne bi smetalo da neka od prvih dama na ovakvim svečanostima zamijeni *Šanel* i *Armani* nacionalnim kostimom.

Meternih je zapazio kod Njegoša „nedostatak izrazitog poštovanja prema religioznim i monarhističkim načelima i on ne krije naklonost prema zapadnom liberalizmu“. Neki moderni Meternih rekao bi za naše lidere da nemaju poštovanja prema kulturi, ali ne kriju naklonost prema vlasti.

Poštovanje i odanost Njegošu

Intelektualna Crna Gora je stala masovno uz Njegoša. Obilježavanje jubileja Njegoša prihvaćeno je od ustanova,

udruženja i naroda. Njegoš se slavi kao vladar, književnik i filozof koji je dosegao svjetsku veličinu i proslavio Crnu Goru. Neki da mu se dive, a neki hoće da se oduže. Slavi se ponekad i amaterski ali strasno. U slavu Njegoša daju se priredbe, organizuju simpozijumi, naučni skupovi, komponuju etide, priređuju pozorišne priredbe, izložbe slika, prave filmovi, naučne studije, izdaju Njegoševa djela, objavljuju reprint izdanja, prevode studija stranaca o Njegošu, štampaju se posebni brojevi časopisa i dodaci novinama sa temom Njegoš, daci priređuju izložbe književnih i likovnih radova, organizuju se poetske i recitatorske večeri, predavanja, modne revije, lutkarske priredbe... S jeseni je pojačan intezitet i brojnost događanja. Arhiv priređuje izložbe dokumenata vezanih za Njegoša, Muzej izložbu Njegoševih portreta, Biblioteka izložbu izdanja Njegoševih djela kod nas i u svijetu, Matica objavljuje Gagićeva pisma Njegošu, Institut za jezik prevodi studiju Lavrova o Njegošu... Svi mediji su obavještavali o programima. Televizija Crne Gore je bila veoma aktivna u obilježavanju jubileja. Emitovala je veliki broj dokumentarnih emisija i dala priliku mnogim pametnim ljudima da kažu riječ povodom Njegoša. Njegoš je neiscrpna i izazovna tema i mnogi iskazuju lično viđenje knjigama ili studijama. Naravno, svaka velika proslava je i prilika da razni skribomani izdaju pretenciozne knjige.

Filozofski fakultet u Nikšiću je, očekivano, bio aktivan u obilježavanju jubileja Njegoša i organizovao je naučni skup. Na njemu je kategorično tvrđeno da je „istraga poturica istorijska činjenica“, a Njegošev jezik – srpski. Izvještaj sa tog skupa može se naći na sajtu Mitropolije crnogorske SPC. Međunarodni skup njegošologa u organizaciji Crnogorske akademije nauka i umjetnosti nije dobio publicitet u štampi. Saopštenja sa skupa o Njegošu na Sorboni štampana su samo na crnogorskom, koji se nigdje ne imenuje kao zvaničan jezik

u Crnoj Gori. Organizacija je, pod dobrom namjerom ambasadorke Crne Gore u Francuskoj, prepuštena onima koji u najboljem slučaju izbjegavaju crnogorsko imenovanje Njegoša.

Jubilej Njegoša, prema informacijama u medijima i na internetu, obilježen je u Srbiji, Hrvatskoj, Rusiji, Austriji, Ukrajini, Sloveniji, Italiji i drugim zemljama među slavistima i na univerzitetskim katedrama, a u zemaljama gdje žive crnogorski iseljenici u klubovima i udruženjima. Predsjednik Matice crnogorske Dragan Radulović govorio je o Njegošu na svjetskom kongresu matica slovenskih zemalja u Martinu, u Slovačkoj.

Na trpezu je za svečarsku prigodu izneseno ono što se nalazi u depoima muzeja, biblioteka, arhiva i portofilijama profesora književnosti, što su pripremili filmski i TV urednici. Bila je to masovna demonstracija poštovanja prema pjesniku, misliocu i vladaru. Pokazalo se da je Njegoš svojina crnogorske intelektualne i laičke javnosti i da intenzivno živi u emocijama i svijesti ljudi.

U medijima, naročito elektronskim, najviše pažnje posvećeno je onom blještavom dijelu proslave, skupovima, govorima zvaničnika, recitalima, kamerama i blicevima. Taj dio doimao se kao improvizacija spretnog organizatora bliskog vlasti i državnim parama. Bez obzira koliko izgledala moderna i spektakularna, nije mogla da sakrije nedostatak temeljitih priprema i institucionalnog bavljenja Njegošem. U kategoriju opsjene i parade, spada i predlog, bez sadržaja i osmišljenosti, da se rođendan Njegoša slavi kao Dan crnogorske kulture.

Mnogo toga je otprio Njegoš na svoj dvijestoti rođendan. U pokušaju da se reanimira za potrebe savremenih društvenih ideja je korišćen kao zbornik citata. Mogli su se čuti konfekcijski istupi akademika, univerzitetskih profesora i samoljubivih nezaobilaznih gostiju TV stanica. Njegoš je bio više predmet

obožavanja i dociranja nego istraživanja, više popularizacije i „odbrane“ Njegoša na osnovu stereotipa, nego novih saznanja. Utisci su svježiji i neposredniji, pa nije nemoguće da će se sa veće distance i kad se pažljivije analiziraju pisani prilozi o Njegošu, steći povoljnije mišljenje.

Među onima koji su stvaralački prišli Njegošu je svakako Dimitrije Popović. Kao Cetinjanin i umjetnik koji se cijelog života srijetao sa tragovima života svoga dalekog sugrađanina i simbolima velikog pjesnika, hodao njegoševim cetinjskim i lovcčenskim stazama i neprestano se i opsesivno vraćao njegovom djelu. Hrabro se poduzeo izazova da stihove *Luče mikrokozma* transponuje u svoj likovni simbol. Taj rijetki umjetnički eksperiment Popović je ostvario putem pedesetak slika na temu *Misterij Luče mikrokozma* koje su cijelo ljeto bile izložene u Njegoševom muzeju. Kao da su mu crtež i slika bili nedovoljni da definiše tajnu pjesnika, pa se latio pisanja i ispisao modernu verziju njegoševе noći koja je izvedena kao performans u dvorištu Biljarde, a drugim tekstovima pokazao da duboko i intimno promišlja fenomene vezane za Njegoša. Pored svega toga izradio je modernu skulpturu - spomenik *U slavu Njegoševе misli* koji je Nacionalna zajednica Crnogoraca Hrvatske poklonila Cetinju i koji ostaje kao najljepši bronzani trag obilježavanja Njegoševog posljednjeg jubileja. Takvo kreativno „ponovno čitanje“ Njegoša lišeno je banalnosti i svake površne prigode. To je u poplavi prigodnih i poznatih stavova i interpretacije interpretatora djelovalo kao istinsko osvježenje ove proslave.

Njegoš „svetac“ i „genocidni pjesnik“

Ovaj Njegošev jubilej ima i dvije specifičnosti: odsustvo zvanične proslave u Srbiji i obilježavanje jubileja Njegoša u srpskom korpusu u Crnoj Gori i reagovanja koja dolaze iz

bošnjačkih političkih krugova o genocidnom karakteru Njegoševa pjesništva.

Prvi put srpska svjetovna i duhovna vlast ne realizuje državnu proslavu Njegoševog jubileja. Premijer Ivica Dačić je prilikom posjete Crnoj Gori velikodušno izjavio „Neka vam Njegoš ostane, mi nećemo da ga uzmemo“. „Uzimanje“ Njegoša je pre-pustio Srpskoj pravoslavnoj crkvi, Akademiji nauka i Matici srpskoj. Međutim, Vlada nije bila izdašna u finasiranju skupova o Njegošu u Srbiji. Car Konstantin je imao prednost. (Kao da se istorija ponavlja. Trebalo je da se 1935. godine, na inicijativu Branislava Nušića, podigne spomenik Njegošu na Terazijama, ali kako je ta godina bila „svetosavska“ 700 godina od rođenja Save Nemanjića do toga nije došlo).

Ovaj jubilej će biti povod da neke institucije i društva u Srbiji i svetosavske filijale u Crnoj Gori reprintuju knjige koje prikazuju Njegoša kao srpskog pjesnika. To je za njih samo propaganda, a za kulturu je korisno jer se u nekim od tih knjiga nalaze i odlične analize Njegoševa pjesničkog opusa. Tumačenje Njegoša u djelima Jovana Cvijića, Jovana Skerlića, Slobodana Jovanovića, Nikolaja Velimirovića, Isidore Sekulić, Milovana Đilasa, Vasa Čubrilovića i drugih koji su Njegoša tretirali kao srpskog pjesnika kosovskog mita, a Crnu Goru kao dio srpskog plemena, doimaju se kao dubokoumna promišljanja u odnosu na egzibicionizam sadašnjih nastavljača. Dovoljno je porediti, recimo, Slobodana Jovanovića koji je pisao „U celoj našoj književnosti postoji samo jedan gorostas – i to je Njegoš. Knjaz- vladika Crne Gore i njen najveći pesnik“ i profesorski stil Skerlića „Njegoš je uspeo u onome što su mnogi i pre i posle njega uzalud pokušavali: da na osnovu narodne poezije, sa elementima narodnoga života, stvori veliko i originalno književno delo“, sa parolom Dobrice Ćosića: „Ja ne znam šta je Njegoš, ako nije najveći srpski pesnik 19. veka, niti znam šta je srpska kultura ako u njoj nema Njegoša“. Andrićev komentar

Njegoševe *Neka bude što biti ne može* „Nigde u poeziji sveta ni u sudbini naroda nisam našao strašnije lozinke“ sa egzaltacijom Matije Bečkovića „Njegovo je rođenje najradosniji događaj posle Kosova, a njegova smrt najveći srpski poraz od Kosova“. Amfilohije često ponavlja riječi vladike Nikolaja da je Lovćen „krov srpske države“ i naglašava: „Kosovo je temelj te građevine na Lovćenu, a Lovćen je krov te zgrade“, a njegov veliki uzor Nikolaj Velimirović je za Njegoša napisao: „naš srpski nacionalizam našao je svog velikog pesnika, svoga sveštenika, revolucionala i proroka“.

Za tu svijest Njegoš je srpski romantični pjesnik kosovskog mita, burevjesnik srpstva, što je krunski dokaz o srpskoj svijesti Crnogoraca, a dosljedno tome ne postoji crnogorska nacija, istorija, niti crnogorski jezik i kultura. Crna Gora je provincija Srbije i kao takva nema identiteta van srpskog konteksta. To je lapidarno izrazio Đilas „Emotivno i izrazom, a takođe i političkom praksom, Njegoš je nužno bio Crnogorac. Tradicijom, idejom i ciljem, on je bio Srbin... Za Njegoša, a tako u stvarnosti i jeste, Crnogorci su lokalni varijetet velikog srpskog plemena“.

Bečković i Amfilohije su smislili najveći „štos“ ovog jubileja i ne odustaju od nauma da Njegoša proglase svecem. Za Bečkovića Njegoš „nije od ovog sveta, a ne može biti svet a ne biti svetski, ni nebeski a da nije srpski“. Dobili su blagoslov od Ruske pravoslavne crkve, a od patrijarha Kirila na poklon ikonu „svetog Njegoša“ u kožnoj vindjaci. Oni imaju svoje vatrene obožavaoce i pomagače, kao što su Emir Kustrica za koga je Bečković, „novi Njegoš“ ili vladika Irinej koji smatra da Amfilohije „u nečemu ima veće zasluge od Petra I i Njegoša“.

Obilježavanje jubileja Njegoša od strane SPC i njenih naučnih i književnih intelektualnih modifikacija prožeto je svestosavskom ideologijom. Pokupili su svoja kola srpskih sestara i književno novinarske brigade da po Crnoj Gori pronose

Njegoševo srpstvo. Amfilohije barjači tom paradom i diriguje lajačkim horom napada na Mauzolej na Lovćenu.

Mirko Kovač je pred smrt napisao „Proslava Njegoševe godišnjice u Srbiji je samo jeftina politika“.

Suviše smo dugo vodili računa isključivo o tome što misli Beograd. Sada treba uvažavati što misli Beograd, ali i pažljivo pratiti mišljenja u centrima zemalja u okruženju, Brislu, Moskvi, Vašingtonu, i imati svoj stav koji se temelji na nacionalnim interesima.

Država Srbija kao sekularna država obavezuje SPC da širi srpstvo van granica Srbije, što veoma dosljedno čini Mitropolija crnogorska sa Amfilohijem na čelu. Čak toliko agresivno da ga kori partijarh zbog toga što se ponaša kao gospodar Crne Gore. Dok je Srbija disciplinovala patrijarha za svoje aktuelne političke potrebe prema Kosovu i Crnoj Gori, sekularna Crna Gora ne samo da toleriše Amfilohija, već sa njim ulazi u razne političke dilove.

Ne može se drugačije objasniti odsustvo reagovanja zvaničnika CG na ponašanje Srpske pravoslavne crkve u odnosu na Njegoša, tj u odnosu na Crnu Goru.

Ocjene da je *Gorski vijenac* „pravi brežuljak međuetničke mržnje“, i da je više postigao uspjeha zbog napada na islam i glorifikacije ubistva, nego zbog književne vrednosti, te da se još uvijek objavljuje da bi se podstakla mržnja pravoslavaca protiv Muslimana, svakako je proizvod frustrirane svijesti. Međutim, takve ideje se šire i proizvode ozbiljne negativne efekte i opterećuju međuetničke odnose. Bez obzira na nedostatak izvora, neki istoričari su istragu prihvatili kao činjenicu, pa je unijeli u svoje knjige i udžbenike, koji su korišćeni u školskom sistemu, što je uticalo na satanizovanje islama u Crnoj Gori. „Tako je kod generacija i generacija školske i studentske populacije u Crnoj Gori, konstatuje Zvezdan Folić, usađivana iracionalna istorijska svijest“.

Istraga poturica se koristi kao metafora za postupanje sa izdajnicima, petokolonašima i neprijateljima. Na barutnom Balkanu

mit je upotrebljavan kao emocijalno punjenje za pajačanje šovinističke histerije i nečasne postupke. Više puta je posljednjih dana odbacivana ta teza aktualizacije i politizacije Njegoša i ponuđeno mnoštvo argumenata. Isticano je da je Crna Gora u doba Njegoša bila na limesu dvije civilizacije i da se između dvije moćne carevine borila za opstanak. U okolnostima u kojima se nalazio, kada mu Turci ometaju ribolov, mite „plahe i lakome“ glavare, i kada je okružen dvojicom paša poturčenjaka koji ne samo da zastupaju privilegije Stambola, nego i „pravo pravovjernih da gospoduju nad inovjericima“, Vladika Rade je bio prisiljen na borbu za opstanak.

Komentatori su isticali Njegoševu odu Stambolu i islamu i navodili brojne dokumente u prilog Njegoševog poštovanja inovjeraca. Posebno je Slobodan Tomović iscrpno analizirao te okolnosti navodeći da se u Gorskom vijencu vodi borba između dva svijeta i da bi pravo imenovanje predmeta toga spjeva bilo „borba neprestana“. On je s pravom naglasio Njegošev humanizam i odsustvo mržnje prema islamu i zapitao se „može li se sa mržnjom u srcu stvoriti veliko književno djelo“.

Njegoš nije davao uputstva za zločine i mržnju, već uputio zraku čovječnosti da kroz predjele mraka i sukoba osvjetljava put slobode. Međutim, nije prvi put da se neko književno djelo čita na pogrešan način. Treba li podsjetiti da su najviše paljene i anatemisane knjige Koran, Biblija i Talmud.

Ranije proslave jubileja Njegoša bile su zamajac za veoma važne odluke (osnivanje Njegoševog muzeja, izgradnja Ljetnje pozornice, izgradnja Mauzoleja, ustanovljenje Njegoševe nagrade). Ovoga puta od građevinskih radova imamo rekonstrukciju Mauzoleja i kaldrmisanje Njegoševе ulice na Cetinju. Od dugoročnih planova nemamo ništa. (Bar da je obnovljena ideja o izmještanju Reljefa Crne Gore, kako bi se vratio autentični izgled Biljarde).

U vrijeme pojačanog interesovanja za Njegoša i posredno za crnogorsku književnost i kulturu, očekivalo se od Ministarstva kulture i najviših političkih institucija države da bar najave krupnije projekte za evropsku budućnost crnogorske kulture. Njihovo ćutanje je ozbiljan indikator nedostatka strateških promišljanja i upozorava da nemamo administrativnih kapaciteta da iskoristimo mogućnosti koje će nam sutra, kao članici zajednice, Evropa pružiti. Ministarstvo kulture i Vlada ne samo da nijesu artikulisali potrebu da Crna Gora ima ustanovu koja bi se bavila izučavanjem Njegoša i crnogorske književnosti i njenom promocijom u svijetu, već se nijesu ni osvrnuli na svoju odluku od prije nekoliko godina. Ideja, naravno, nije nova. Uredništvo Nove Evrope, časopisa koji je izlazio u Zagrebu, je reagovalo 1929. na ideju Branislava Nušića o podizanju spomenika Njegošu u Beogradu da je bolje napraviti Institut Njegoš na Cetinju „koji bi bio trajniji, korisniji i značajniji od svih spomenika“.

Odlukom Vlade Crne Gore, 26. oktobra 2006. osnovan je Centar Njegoš. Taj Centar je sabotiran i nikad nije ostvaren. Navodno, rušio se koncept autonomije jedinstvenog muzeja Crne Gore (o čemu je imalo rezona raspravljati), ali pažnja je namjerno fokusirana na pitanje organizacije, a suštinsko pitanje izučavanja i propagande crnogorske književnosti ostavljeno je na brigu Filozofskom fakultetu u Nikšiću i CANU. Ove institucije imaju neobjašnjiv odnos prema montenegristici, nijesu pripremile ni pregled crnogorske književnosti, a Institut CANU za trideset godina nije napravio solidan zbornik radova, a kamo li pripremio kritičko izdanje Njegoševih djela.

U Crnoj Gori tek treba pripremati naučni podmladak koji bi se specijalizovano bavio Njegošem, pa je nerealno očekivati da ćemo skoro dobiti kvalitetne studije i monografije. Dokumenti i građa koju su objavili Jefto Milović i Risto Dragičević, kao i komentari Slobodana Tomovića, studija Vojislava Nikčevića i kreativno čitanje Stanka Cerovića, ostaju nenadmašeni obrasci nješkoologije.

Crnoj Gori je potreban jedan institut, nalik Puškinskom domu u San Peterburgu ili neka ustanova slična Geteovom, Danteovom ili Servantesovom institutu. Na jednom mjestu bi trebalo da se sakupljaju sve dokumenta, autografi, muzealije, izdanja kod nas i u svijetu, prevodi, komentari, studije, udžbenici, ilustracije, strip, poštanske marke, suveniri, televizijske, scenske i filmske obrade, muzička djela inspirisana Njegošem... Odatle bi izlazile inicijative za valorizaciju prevođa, upozorenja na falsifikate i zloupotrebe, internet prezentaciju, saradnju sa UNESC-om, inostranim kulturnim institucijama, slavističkim katedrama i izdavačima, iseljeničkim društvima... Takva ustanova bi imala obavezu da prati prisustvo teme Njegoš i crnogorske književnosti u svijetu, da pravi tekuću bibliografiju, vodiče kroz arhivsku građu o Njegošu i crnogorskim piscima, organizuje naučne skupove, izdaje publikacije... U tom Institutu bi trebalo stvarati istraživački i markentiški tim za proučavanje i promociju crnogorske književnosti u svijetu. Tako bi se povezale postojeće kulturne i naučne institucije i dobila pouzdana osnova za dugoročnu kulturnu politiku.

Sa Njegošem u Evropu

Crnogorski književnici, slikari, vajari i drugi stvaraoci, kad postanu značajni, po pravilu, su inkorporirani u drugu kulturu. Veći kulturni centri gledali su na Crnu Goru kao na provinciju. Crna Gora može gajiti lišaje i nisko rastinje, jer za hrastove i borove u njoj nema uslova. Suštinski je važno da stvorimo institucije koje će temeljito izučavati naše kulturno nasljeđe po najvišim naučnim standardima i sviješću da ono pripada ovom prostoru i narodu i da se kao dio crnogorske kulture prezentira Evropi. Sve dok se uspješno negira crnogorska kultura Crna Gora je obezličena provincija bez identiteta.

Obeshrabrenje da će ta logika pobijediti predstavljaju primjeri ukidanja Leksikografskog zavoda, nestanak Zavoda za međunarodnu kulturnu saradnju, odlaganje osnivanja Muzeja crnogorske knjige, slaba materijalna podrška projektima Instituta za crnogorski jezik i Matici crnogorskoj.

Vrijeme je da se osposobimo za dijalog sa svijetom i postavimo nove istorijske ciljeve. Taj je pravac pokazivao Njegoš.

Prvi put bez protektora izlazimo na šire prostore i provjeravamo svoje moći. Kao malobrojni narod imamo potrebu da se nametnemo kreativnom prezentacijom prošlosti i sadašnjosti. Njegoš i Evropa nijesu samo metafora za ohrabrenje naših savremenih političkih nastojanja. Crna Gora kao suverena država mora mnogo toga organizovano da uradi kako bi Njegoša učinila vlasništvom Evrope. On je njen kulturni građanin, koji je standarde ispunio, ali to „poglavlje“ ne treba „zatvarati“, već stalno aktuelizovati. Proslavu dvjesta godina rođenja Njegoša vidim kao nedovoljno iskorišćenu šansu u tom smjeru.

Njegoš je, kako vole da kažu liberalni potrošači, crnogorski brend, kulturna marka. Ustvari, Njegoš nije potrošna roba. On je zvijezda koja nam dolazi iz prošlosti i ide u budućnost, jer „ono što vrijedi, ni pred potomstvom ne blijedi“ (Gete).

Njegoš je znao cijenu popularnosti pjesnika u brojnom narodu, pa je Puškinu klikovao „Sretni pijevče velikog naroda“. Njegoš je preveden na više evropskih jezika, a bez prevoda ga čitaju svi štokavci, što je sreća i velika prednost za pjesnika iz malobrojnog naroda. Stvar je kulturne politike da sačuva već osvojeni kulturni prostor i u Evropu unese Njegoša kao svoj duhovni kapital.

Povodom Njegoša vodi se borba za suverenost i suštinski legitimitet crnogorske nacije, kulture, književnosti. Kad bi srpski intelektualci „prisvajali“ Njegoša kao genijalnog pisca, ne negirajući pritom postojanje crnogorske države, nacije, kulture, istorije, onda ne samo da ne bi bilo otpora od Crnogoraca, već bi to predstavljalo kulturnu radost. Uostalom, svojstvo kulture je

da prelazi granice. Međutim, kada se kultura koristi kao sredstvo hegemonizma, onda je to osvajački politički program, koji nema veze sa plemenitom funkcijom kulture.

Sloboda tumačenja Njegoša treba da bude potpuna, ili kako se on zalagao, da cenzor bude Drago Dragović. Pri visokoj svijesti o odgovornosti prema djelu, vremenu i društvu, svaka banalizacija, politička, nacionalistička i provincijska zlopotreba Njegoša izazivaće meritorno reagovanje i neće biti potrebna politička intervencija.

Crna Gora kao suverena država ima punu slobodu i obavezu da izučava i prezentira svoje kulturne vrijednosti bez kompleksa i bez provincijske megalomanije. Što dublje budemo ulazili u evropski kulturni i životni prostor buka o „kosovskom mitu“ i „istrazi poturica“ će biti tek slabi eho minulih epoha. Na ovoj generaciji je da njeguje samosvijest i iz Njegoša za potomstvo sačuva cvijet istinske poezije, slobodarski etos i vjeru u Crnu Goru. Njegoš je iz svog doba i miljea uzletio i treba mu otvarati nove prostore. Njegova misao nesputana luta prostranstvima tajne koja se zove Čovjek. On je kao takav ušao u kulturu drugih naroda. U tom smislu se radujemo da je Njegoš srpski i ruski i hrvatski i francuski i njemački i norveški i albanski i bosanski i da ga druge kulture prihvataju, razumiju i cijene.

Takvo doseganje nivoa Njegoša i tumačenje njegovog djela neće zavađati Crnu Goru, već će afirmisati ono sveltremeno kao domet misli, etike i jezika, što homogenizuje na višem nivou njene raznolike etničke, etičke i kulturne vrijednosti i stvara humanističke simbioze.

Višeslojne korijene i identitete koji se čuvaju u Njegoševom djelu, treba iznova osvjetljavati i čuvati kao žive elemente nasljeđa. Jedan od suštinskih supstrata Njegoševе poezije je jezik. Ova proslava bila je i prilika da više pažnje posvetimo jeziku i promociji nedavno kodifikovanog crnogorskog jezika.

Njegoš je ugaoni kamen crnogorske kulture. On je najviši poetski izraz romantizma koji je sublimirao narodno iskustvo minulih vjekova i odredio moderne smjernice kulture. Njegoš će biti crnogorski u mjeri koliko u njegovom dijelu otkrijemo i njegujemo vlastite korijene i nalazimo oslonce za svoje vrednovanje života, čovjeka i slobode i baštinimo jezik kojim je pjesnik gipko izrazio misaonu slojevitost pojava i tajni mikro i makro kosmosa. Njegoš će biti naš u mjeri kojoj smo mu dorasli.

Njegoš je dovoljno velik da bude ne samo ambasador crnogorske kulture, već ravnopravan sudionik međunarodnog kulturnog dijaloga sa Eshilom, Geteom, Danteom, Miltonom, Puškinom...